

Oponentský posudek doktorské disertační práce

Mgr. Marie Mollerová:

Česky psané kalendáře na přelomu 16. a 17. století

Pedagogická fakulta Západočeské univerzity v Plzni, 2019

Posudek podává

doc. RNDr. Martin Šolc, CSc.

Astronomický ústav UK, Matematicko-fyzikální fakulta UK

Předložená disertační práce má 458 stran. Text – 297 stran – je členěn do 10 kapitol:

Cíle práce, Současný stav řešené problematiky, Kalendář a jeho dějiny, Obecný rozbor kalendářů, Tvůrci kalendářů, Vývoj kalendářů v 16. a 17. století – shody a odlišnosti na základě rozboru výše uvedených kalendářů, Kalendářové svátky v 16.-17. století, Kalendáře ve výuce fyziky na základní škole, Projekt „Kalendáře dříve a dnes“ a Závěr. Text doplňuje seznam použité literatury, archivních a internetových zdrojů (8 stran), seznam obrázků a tabulek a tři přílohy: Soupis kalendářů z let 1550 – 1650 dle roku vydání kalendáře (59 stran), Soupis kalendářů z let 1550 – 1650 dle místa jejich uložení (podle abecedního seznamu autorů, 57 stran) a popis koncepce a realizace projektu „Kalendáře dříve a dnes“, v němž se žáci seznamovali s historickými základy kalendáře a pak vytvářeli kalendáře vlastní (26 stran). Mimořádně velký rozsah práce nevznikl na úkor kvality, spíše naopak; a i když se některé detaily vyskytují v podobné formě na více místech textu, vždy je to uváděno v jiných souvislostech. Dodejme ještě, že disertační práce navazuje na diplomovou práci autorky o kalendářích plzeňského vydavatele Kašpara Ladislava Stehlíka a výsledky této diplomové práce využívá.

Hned v úvodu posudku je třeba poznamenat, že práce působí dobrým dojmem a prokazuje, že autorka zvládá jak základy badatelské práce v archivech a psaní historického textu včetně poznámkového aparátu (přes 400 poznámek), tak i začlenění problematiky do výuky fyziky na základních školách včetně praktického vyzkoušení práce na projektu se žáky. Práce přináší jednak soupis zachovaných kalendářů včetně jejich uložení, jednak originální pohledy na vývoj kalendářů. To by mohlo, anebo spíše mělo být základem několika publikací v odborných časopisech, jako jsou např. Dějiny a současnost, Dějiny věd a techniky či Vesmír.

Téma disertace je klasické a mohlo by se zdát, že už je dostatečně probádáno. Autorka nechala zpracovat knihovnickou řešerši včetně jejich uložení, kterou využila při sestavení soupisu kalendářů v přílohách 1 a 2 a při výběru deseti autorů pro podrobnější analýzu. Na nich pak ukazuje různé aspekty vývoje kalendářů ve zvoleném období, které je charakteristické rozšířením knihtisku, v astronomii nástupem heliocentrismu a přechodem od juliánského kalendáře ke gregoriánskému, a soupeřením reformace a protireformace. V kapitole kapitole 6 charakterizuje jednotlivé kategorie kalendářů – minuce, hvězdářské, hospodářské, každoroční. Zvláště je třeba ocenit postup, kdy si autorka zformulovala dvouhodnotové hypotézy o kalendářích a pak hledáním argumentů pro a proti

ověřila platnost těchto hypotéz, jako např. zda se na vzhledu kalendářů projevil přechod ke kalendáři gregoriánskému – výsledek byl negativní. Ten se dal čekat, ale překvapivé je zjištění, že v zásadě po celé sledované století nechyběla až na výjimky data o u nás viditelných slunečních a měsíčních zatměních, ale dále, že přesnost jejich předpovědí v kalendářích se během této doby nezlepšovala. Autorka to dokázala na diagramech jednotlivých zatmění na webových stránkách NASA, diagramy průběhů zatmění jsou pak součástí textu. Setrvávání nezlepšené přesnosti předpovědí autorka vysvětluje tím, že tvůrci kalendářů využívali pouze saros, již od antiky známou periodicitu výskytu zatmění. Dodejme jen, že teprve v následujícím století se přesnost zlepšila na několik minut díky pokroku v teorii pohybu Měsíce.

K textu mám jen minimum poznámek a otázek, protože některé části jsme již předem s autorkou konzultovali. Drobné nepočetné opravy, překlepy atd. jsou zaznamenány v jednom exempláři disertace. Nyní následují další drobné poznámky, které nijak nesnižují kvalitu textu.

- Termín nedělní písmeno a s tím související další veličiny jsou popsány stručně v poznámkách pod čarou č. 30, 32 a 33 na str. 36; jejich významu by však odpovídalo spíše zevrubnější vysvětlení ve hlavním textu.
- V souvislosti se zařazením či vynecháním Husova svátku 6. července je na str. 171 Hus uveden jako Mistr, zatímco na str. 165, 191 atd. jako mistr.
- K osobnosti Albína Mollera (ale i dalších tvůrců kalendářů) jsou k dispozici i cizojazyčné webové stránky, zde https://www.presseforschung.uni-bremen.de/dokuwiki/doku.php?id=moller_albin
- Jeroným Gebler a Johann Christof Daysygnier publikovali i německé kalendáře; jistě by stálo za to podívat se před publikací výsledků disertace na tyto skutečnosti i u dalších autorů. Na našem území vznikaly i kalendáře německé a importovány byly, zejména po bitvě na Bílé hoře, kalendáře španělské a italské.
- Na str. 195 je pěkný diagram časového rozložení života a aktivit autorů kalendářů z tab. 7
- Ke str. 205 – cisioján na pražském orloji vybral tehdejší archivář Prahy Karel Jaromír Erben (na nové kalendářní kolo od Josefa Mánesa z r. 1865/66)
- Autorka píše o nepočetných neshodách v přiřazení jmen světců k jednotlivým datům; zejména 23.-24. dubna – do 1620 v pořadí Jiří, Vojtěch; pak obráceně. Jak to bylo kolem 24.-25. února?
- Pro mne je v disertaci zajímavý přehled vývoje učebních osnov fyziky v kap. 8; kalendáře tam jsou výslovně zmiňovány jen málo. Je to skutečně tak? Jak dalece si mohou dnes jednotlivé školy své učební osnovy upravovat?
- Projekt v kap. 9 mne zaujal, zřejmě se dá použít i k vysvětlení řady úkazů v pohybu Země, Slunce a Měsíc.
- Hovoří se v projektu i o výjimkách z pravidel určení data Velikonoc, o nichž mluví citovaný článek Vl. Novotného v PMFA?
- Nezávislý zdroj <https://kalendar.beda.cz/frantisek-vykoukal-z-historie-nasich-kalendaru> je citován i v Historické chronologii Marie Bláhové. Přepsané kapitoly o historii kalendářů v

Českých zemích z knihy Františka Vladimíra Vykoukala Pestré květy (z edice Pokladnice mládeže - sbírka spisů pro mládež) vydané roku 1900. (František Vladimír Vykoukal (* 1857 – † 1933) byl středoškolský profesor v Praze, pedagogický spisovatel, literární kritik a národopisec.)

- Pro astronomy je zajímavý Želechovského kalendář (NM), který asi není v rešerši: Meteorit Odranec spadl, podle dobových záznamů, v úterý před svátkem sv. Víta, léta Páně 1619, a to o nešporách. Přeložíme-li to do současného jazyka, zjistíme, že k pádu došlo 11. června, přibližně kolem čtvrté hodiny odpolední. Odbornice na meteority Marcela Bukovanská - sever.rozhlas.cz/tri-ohnive-krize-meteorit-odranec-7794573: „Pádu předcházely různé katastrofické události, které způsobily, že lid na Moravě byl velice vyplašený a nábožensky rozkolísaný. Obrovská sucha, asi roku 1614, pak bylo zemětřesení, což je v naší zemi velmi neobvyklé, pak nějaké sluneční úkazy, tři Slunce; přišly i historické události. Vlastníkem celého okolí Odrance byl Vilém Dubský z Nového Města na Moravě a to byl evangelík. Když byl dva roky před pádem meteoritu zrušen žďárský klášter, koupil to tam Ditrichštejn, který do roka vydal nařízení, že kdo do šesti týdnů nebude pokřtěn, musí opustit vlast. A mezi nimi byl i Vilém Dubský... Celá záležitost toho pádu se udála na tomto panství a byla velmi dobře dokumentována Šebestiánem Želechovským z Želechova. To byl novoměstský měšťan, velmi bohatý a vzdělaný pán, který když k tomu hrůznému pádu došlo, tak sebral všechny možné svědecké výpovědi; sám měl zřejmě trochu básnickou národu, a tak sepsal veršovaný popis toho pádu. Kromě toho vydával Želechovský z Želechova kalendář, který se jmenoval Calendarium Perpetuum Oeconomicum, a v něm uveřejnil hned téhož roku kromě obrázku, který zachycoval pád, také jeho velmi podrobný popis.“

Závěr

Lze konstatovat, že předložená práce splňuje požadavky kladené na doktorské disertační práce a proto navrhuji, aby Mgr. Marii Mollerové byl po úspěšné obhajobě udělen titul Ph.D.

doc. RNDr. Martin Šolc, CSc.